

МЕЋУЈЕЗИЧКЕ РАЗЛИКЕ У ЗАСТУПЉЕНОСТИ АНТОНИМИЈЕ У ПЕТ ИНДОЕВРОПСКИХ ЈЕЗИКА**1

Антонимија, као однос у који ступају речи супротне по значењу, сматра се једним од најзначајнијих лексичких односа, и о њему је доста писано и у домаћој и у међународној литератури, из различитих углова и везано за различите језичке нивое. Међутим, највећи број студија бавио се антонимијом у појединачним језицима, док се далеко мањи број студија бави међујезичким поређењима антонима и то пре свега поређењем дискурских функција, обрасцима заједничког појављивања антонима у језицима, усвајањем антонима код деце и творбеним аспектима антонимије (Kostić 2005; Murphy et al. 2009; Strati, Bezhanі 2023; Koptjevskaja-Tamm et al. 2024; Tribushinina et al. 2013). До сада не постоје јасни налази о томе колико антонима у језику постоји, и да ли се заступљеност у језицима разликује. Уколико се одговор на ово питање потражи у речницима, долазимо до тога да број антонима у различитим речницима веома варира, тј. да се креће између неколико стотина и неколико хиљада антонима (Јакић Шимшић 2022: 216–223). Имајући у виду налазе ранијих истраживања о томе да антоними у речницима често нису обрађени на систематски начин, пре свега јер се антонимија не бележи симетрично (тј. код оба члана пара), често недостаје информација о антонимима речи општег лексичког фонда (а приписана је терминолошкој лексици), зависи од функције антонима у датом речнику, бележи се само код неких речи из творбеног гнезда, а не код свих и сл. (Šarić 1994; Paradis, Willners 2007; Јакић 2016: 76–81; Јакић Шимшић 2025), окренули смо се алтернативном начину прикупљања података о антонимији, који је до сада коришћен у мањем броју студија. У тим студијама подаци о антонимији прикупљају се од изворних говорника тако што се од њих тражи да наведу антониме понуђених стимулуса (Paradis et al. 2009, Willners, Paradis 2010). У засебној студији показали смо да је то валидан начин прикупљања података у лексиколошким истраживањима, будући да су на основу знања језичких лаика и стручњака добијени готово исти резултати (Јакић Шимшић и Весић Павловић 2022; Весић Павловић и Јакић Шимшић 2022).

Циљ овог рада јесте међујезичко истраживање антонимије на пет индоевропских језика (руски, српски, бугарски, енглески и немачки), које се састоји из две фазе. Прва фаза истраживања подразумевала је да се за преводне еквиваленте придева општег лексичког фонда пет језика (између 54 и 56 придева-стимулуса по језику) истом методологијом прикупе одговори 50 изворних говорника у тесту контролисаних

* mmjakic@gmail.com

** Истраживање је финансирано од стране Министарства науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије у оквиру финансирања научно-истраживачког рада Института за српски језик САНУ (евиденциони број пројекта: 451-03-136/2025-03/200174).

¹ Аутор се искрено захваљује великом броју пријатеља, а посебно колегама и њиховим породицама које су помогле у прикупљању испитаника, као и у преводу стимулуса: Ивани Давитков, Олги Савеској, Тијани Весић Павловић, Браниславу Николићу, Санди Јоксић, Наташи Вуловић Емонтс, Ани Миленковић, Ружици Левушкиној, Милици Божић Синчук.

асоцијација.² Задатак испитаника је био да наведу антоним задатог стимулуса, те су на основу њихових одговора формирана асоцијативна антонимска поља (Табела 1), а потом је хомогеност добијених поља упоређена помоћу мере уређености система, под називом Шенонова ентропија, која се користи у великом броју психолингвистичких истраживања (Moscoso del Prado Martin et al. 2004; Baayen et al. 2006).³

Стимулус - српски	Асоцијат-антоним
богат	сиромашан (98%) сиромашки (2%)
болестан	здрав (100%)
вертикалан	хоризонталан (94%) водораван, усправан, лежећи (2%)

Табела 1. Изглед три асоцијативна-антонимска поља за придеве српског језика.

Најпре нас је интересовало у којој мери се испитаници слажу око тога шта је антоним дате речи, а потом да ли су преводни еквиваленти слични у погледу хомогености асоцијативних антонимских поља. Након тога интересовало нас је који би били евентуални разлози хетерогености поља у сваком од језика, као и разлика у антонимским пољима за преводне еквиваленте пет језика. Друга фаза тицала се поређења података добијених од изворних говорника са подацима који су забележени у речнику антонима⁴ одговарајућег језика. Вредности Шенонове ентропије у овом истраживању крећу се између 0 и 3,19 и на основу њих поделили смо сва асоцијативна антонимска поља у пет категорија, што је приказано у Табели 2.

Категорија	Вредност ШЕ	Бр.разл. ант. у пољу	АФ доминантног антонима %	Бр. стим. српски	Бр. стим. руски	Бр. стим. бугарски	Бр. стим. енглески	Бр. стим. немачки
I	0	1	100%	18	12	18	12	16
II	0,1–0,55	2–4	$x > 90\%$	35	31	28	21	23
III	0,56–1,2	2–8	50–92%	3	11	7	14	6
IV	1,21–1,89	4–8	48–80%	0	2	1	5	9
V	1,9–3,19	12	22–56%	0	0	1	3	0

Табела 2. Приказ броја стимулуса по језицима, према категоријама вредности Шенонове ентропије.

Резултати су показали да се за највећи број стимулуса испитаници у великој мери слажу шта је антоним, али да је релативно редак случај да је хомогеност преводних еквивалената иста у свих пет језика. Чешћи је случај да један или два језика делимично одступају у погледу хомогености поља у односу на одговарајуће преводне еквиваленте у другим језицима, а има и случајева када се хомогеност у великој мери разликује за све језике (в. Табелу 3).

² До броја од 50 испитаника дошли смо емпиријским путем, на основу истраживања које смо спровели (Јакић 2016: 189–198; Јакић Шимшић, Шева 2021: 892–894), будући да се у овој врсти истраживања узорак на том броју испитаника стабилизује. Потпуни списак задаваних стимулуса доступан је у Јакић Шимшић: 2025).

³ Формула за израчунавање Шенонове ентропије: $H(X) = -\sum p(x_i) \cdot \log_b p(x_i)$.

⁴ Списак коришћених речника наведен је на крају рада под одељком: Извори. Будући да речник антонима за српски језик још увек не постоји, коришћен је описни речник.

Језик и стимулус	срп. ЧЕСТ	рус. ЧАСТЫЙ	буг. ЧЕСТ	енг. FREQUENT	нем. HÄUFIG
антоним и асоц. фрек. (%)	редак (92%), повремен (4%), ретко, повремени (2%)	редкий (92%), редкий, общий, грязный, государственный (2%)	рядък (56%), безчестие (12%), подлост, / (6%), лъжа (4%), слава, позор, нечестен, мързост, мерзост, злочест, достоинство, безчест (2%)	infrequent (40%), rare (24%), rarely (12%), seldom, irregular, few (4%), tempermental, sparse, regular, often, occasional, late (2%)	selten (92%), wenig, seltsam, oft, manchmal (2%)

Табела 3. Приказ асоцијативних антонимских поља преводних еквивалената придева *чест*.

До хетерогености антонимских поља долази из различитих разлога, неких техничке природе, као што су словне грешке (нпр. енгл. *horizontal – vertical, verticle, vertical?, verical*), али и као последица уобичајених феномена језичког система, као што су навођење антонима који су међусобно синоними (нпр. за енгл. придев *small* антоними *large* и *big*; *smart – dumb* и *stupid*; нем. *dumm – klug, schlau, intelligent*), полисемија (нпр. рус. *старый – молодой* и *новый*; *полный – пустой* наспрам *худой, худоцавый, тощий, стройный, полый*; буг. *пълен – празен* и *слаб*; енгл. *busy – slow, quiet, idle, bored, relaxed, calm, lazy*; нем. *tief – hoch, flach, oberflächlich, niedrig*), колокацијска спојивост (нпр. рус. придев *глубокий* може се односити на воду или на особу, па то показују и наведени антоними: *мелкий, поверхностный, неглубокий, мелководный, пологий, ограниченный*; енгл. *healthy – sick* и *unhealthy*, у зависности од тога да ли се мисли на особу или на храну), континуум димензије својства, где се као супротност могу навести различите лексикализоване позиције дате димензије (нпр. за енгл. придев *warm* испитаници су наводили антониме *cold, cool, chilly*), творбена варијантност (нпр. за нем. придев *nackt* испитаници су наводили лексичко-творбене варијанте *bekleidet, gekleidet, angekleidet*) или разумевање супротности датог појма на различите начине (нпр. за нем. придев *böse* испитаници су наводили антониме *gut, lieb, nett*). Коректура словних грешака и лематизација одговора омогућиле би реалнију слику хомогености антонимских поља, а темељнија квалитативна анализа помогла би да се утврди да ли се хомогеност групише у некој од лексичко-семантичких група.

У другој фази истраживања, у којој смо поредили најчешће наведен антоним сваког од стимулуса са антонимом који је забележен у речнику, показало се да се одговори испитаника у великој мери поклапају са лексикографским одлукама о бележењу антонима, али да постоје и извесне разлике. Највећи број полазних испитиваних придева успостављен је као одредница у консултованим речницима (в. Табелу 3). У четири испитивана речника антонима највећем броју успостављених одредница приписан је баш антоним који је највећи број испитаника навео у истраживању, док је у описном речнику српског језика мањем броју испитиваних одредница уопште приписан било који антоним.

Језик	Бр. придева који су успостављени у речнику као одредница	Бр. придева којима је приписан било који антоним	Бр. придева код којих се доминантни антоним из теста поклапа са антонимом наведеним у речнику
руски	52/56	52	52

бугарски	49/55 ⁵	49	48
енглески	49/55	41	35
немачки	54/54	54	54
српски	56/56	9	9

Табела 3. Поређење антонима наведених у испитиваним речницима, са одговорима изворних говорника у тесту контролисаних асоцијација.

Детаљна анализа показала је да одлука о бележењу антонима у речнику није увек повезана са хомогеношћу асоцијативног антонимског поља. Нпр. за придеве **рус.** *голый, закрытый, занятый*, **срп.** *доњи, касни, јак, брз, јефтин, буг.* *мъжски, зимен, източен*, **енг.** *white, long, young*, испитаници су се сложили око тога шта је антоним у преко 92%, док у речницима те одреднице нису успостављене или јесу али тим придевима није приписан ниједан антоним. Будући да се ради о изузетно фреквентним придевима, не можемо говорити о обиму речника, већ или о лексикографском пропусту или о лексикографској одлуци. Сматрамо да је веома корисно у речницима навести антониме који постоје у језику, а уколико се неки од антонима издваја као лексички антоним, то нагласити одговарајућим лексикографским поступком, као и да је упутно успоставити однос антонимије код свих чланова творбене породице.

На крају, можемо рећи да разлике међу језицима у погледу антонимије нису онолике као што се чини на основу прегледа речника, већ су у питању пре свега различите лексикографске методологије.

Кључне речи: речник антонима, описни речник, компаративно квантитативно истраживање, тест контролисаних асоцијација, Шенонова ентропија, руски језик, српски језик, бугарски језик, енглески језик, немачки језик.

ЛИТЕРАТУРА

- Весић Павловић Т., Јакић Шимшић М. „Испитивање значењске супротности придева српског језика у контексту синтагми и реченица.” У: *Језици и културе у времену и простору*, X/2. С. Гудурић, Ј. Дражић, М. Стефановић (ур.). Нови Сад: Филозофски факултет (2022): 65–76.
- Јакић, М. *Придевска антонимија у речнику, контексту и когнитивном систему*, докторска дисертација одбрањена на Филолошком факултету у Београду, 5. јула 2016. године.
- Јакић Шимшић, М. „Утицај дефиниције и истраживачке и лексикографске методологије на процену заступљености језичких феномена. Пример антонимије.” У: *Актуелна питања лексикологије и лексикографије српског језика*. М. Ковачевић (ур.) Андрићград: Андрићев институт (2022): 213–233.
- Јакић Шимшић, М. „Обрада антонима у описним речницима савременог српског језика.” У: *Будућност српске описне лексикографије* колективна монографија. Р. Драгићевић (ур.). Београд: Филолошки факултет (2025): 27–39.
- Јакић Шимшић, М. „Међујезичке разлике у заступљености антонимије.” (2025, у штампи).
- Јакић Шимшић М., Весић Павловић Т. „Семантичка интуиција лексикографа и језичких лаика на примеру придевске антонимије српског језика у реченичном контексту.” *Српски језик*, XXVII (2022): 437–457.

⁵ Полазних 56 придева са листе стимулуса српског језик, преведено је у осталим језицима понекада мањим бројем придева: у бугарском и енглеском са по 55, а у немачком са 54 придева.

Јакић Шимшић М., Шева Н. „Методолошки аспекти израде асоцијативног речника придевских антонима и супротности српског језика.” У: *Лексиколографија и лексикологија у светлу актуелних проблема*. С. Ристић, И. Лазић Коњик, Н. Ивановић (ур.). Београд: Институт за српски језик САНУ (2021): 895–905.

*

Baayen R. H., Feldman L. B., Schreuder R. „Morphological influences on the recognition of monosyllabic monomorphemic words.” *Journal of Memory and Language*, 53 (2006): 496–512.

Koptjevskaja-Tamm M., Miestamo M., Borstell C. „A cross-linguistic study of lexical and derived antonymy.” *Linguistics*, 62/6 (2024): 1417–1472.

Kostić, N. *Antonimija u engleskom i srpskom jeziku: Semantičko-pragmatička analiza*, neobjavljen doktorski rad odbranjen na Filološkom fakultetu u Beogradu, 2005.

Moscoso del Prado Martin F., Kostić A., Baayen R. H. „Putting the Bits together: An Information Theoretical Perspective on Morphological Processing.”, *Cognition*, 94 (2004): 1–18.

Murphy M. L., Paradis C., Willners C., Jones S. „Discourse functions of antonymy: A cross-linguistic investigation of Swedish and English.” *Journal of pragmatics* 41(11) (2009): 2159–2184.

Paradis C., Willners C. „Antonyms in dictionary entries: methodological aspects.” *Studia Linguistica*, 61(3) (2007): 261–277.

Paradis C., Willners C., Jones S. „Good and bad opposites. Using textual and experimental techniques to measure antonym canonicity.” *The mental lexicon*, 4(3) (2009): 380–429.

Strati E., Bezhani, E. „A cross-linguistic study of the discourse functions, of antonymy in Albanian and English.” *Studies about Languages*, 43 (2023): 106–120.

Šarić, Lj. „Antonimija u strukturi jednojezičnih rječnika.” *Filologija*, 22–23 (1994): 269–274.

Tribushinina E., Van den Bergh H., Kilani-Schoch M., Aksu-Koc A., Dabašinskiene I., Hrzica G., Korecky-Kroll K., Noccetti S., Dressler W. „The role of explicit contrast in adjective acquisition: A cross-linguistic longitudinal study of adjective production in spontaneous child speech and parental input.” *First language* 33(6) (2013): 594–616.

Willners C., Paradis C. „Swedish Opposites: a Multi-method Approach to Antonym Canonicity.” In: *Lexical-semantic relations: theoretical and practical perspectives*. P. Storjohann (ed.). Amsterdam: Benjamins (2010): 15–47.

Извори

Львов, М. Р. *Словарь антонимов русского языка*. Москва: Русский язык, 1978.

Пернишка Е., Василева С. *Речник на антонимите в българския език*. София: „Петър Берон”, 1997.

Речник српскога језика. Нови Сад: Матица српска, 2007.

*

Bulitta E., Bulitta H. *Wörterbuch der Synonyme und Antonyme*. Frankfurt am Mein: Wolfgang Krüger Verlag, 1985.

Spooner, A. *A Dictionary of Synonyms and Antonyms*. Oxford – New York: Oxford University Press, 1999.